

מלך החכמה

תורה

אמרנו ש'נפש החיים' לא מקבל את השילוב בין דבקות ותורה – שלימוד התורה מותנה בשאלה האם יש דבקות או אין דבקות. קודם כל, מהצד הפרקטי: כדי שיהיו תלמידי חכמים בעם ישראל, צריך ללמוד תורה בכל מקרה, בין אם לומדים מסיבות אמתיות בין אם לומדים מסיבות לא אמיתיות.

מה עושים עם הבעיות שיש בזה? מה עושים עם זה שכשאדם לומד תורה שלא לשמה זה מקלקל אותו? לא צריך לחשוש. אם הוא לומד על מנת לקנטר, זו באמת בעיה. אבל מי שלא לומד על מנת לקנטר, כיון שהתורה באה ממקומות כל כך טהורים ועליונים, היא תיקח אותו ותתקן מה שצריך – אין דרך יותר טובה לתיקון של האדם מאשר עמל תורה.

דרך שניה היא שאלת 'המבחן של המציאות' – 'האם אדם יכול להסיר את המסך?'. אצל נפש החיים, הרב, וכל תלמידי הגר"א, זו בכלל לא השאלה, למציאות יש ערך בכל מקרה, אין מסך שצריך לעבור כתנאי למציאות. אחר כך יש גם מסך ואדם צריך לעבור אותו אבל זו בעיה פרטית של האדם. אמנם זו בעיה חשובה ומהותית כי אדם עלול לחיות באשליות ודמיונות! לכן האדם לא יכול בלי לתקן את הנקודה הזו, אבל המציאות לא מותנת בדבקות.

דבקות

דבר נוסף, ברור שאצל הנפש החיים, כמו הרמח"ל ב'מסילת ישרים', הנושא של דבקות קיים, אי אפשר להעלות על הדעת תלמיד חכם ללא דבקות. הוא מביא פסוקים שמתארים את המרכזיות של הדבקות בה'. אין מישהו שחושב שדבקות היא לא נקודה מרכזית. אבל אם אנחנו מבינים שהדבקות והתורה הן דבר אחד, כלומר שנקודת הדבקות היא המבחן לכל דבר, יוצא שלימוד תורה בלי דבקות הוא חסר משמעות. נפש החיים אומר: 'נכון שצריך להדבק בקב"ה, אבל מה הקשר בין זה לבין תורה?' אמנם יש קשר, כי אדם שיש לו דבקות גם לתורה שלו יש משמעות אחרת, אבל להעמיד את הנושא הזה כמבחן למציאות?! לתורה יש את הערך שלה. 'לימוד תורה לשמה' הוא

¹ כאן מדובר על הבעייתיות של אדם שאין לו דבקות, 'הוא חי בדמיונות' כיוון שלא פגש את הקיומיות של המציאות, אבל המציאות קיימת וממשית גם ללא דבקות. בפסקה הבאה הנושא הוא היתרון שמביאה הדבקות.

לשם התורה², בשביל שהתורה תתגלה, ולא לשמו של הקב"ה. לא נכון להעמיד את לימוד התורה כמותנה בדבקות.

ודאי שצריך להדבק בקב"ה ולהיות קשור אליו, איך אפשר שלא. יש לאדם שני צדדים, היסוד הרגשי והיסוד השכלי. בתוך היסוד הרגשי – אין דבר כזה שאדם לא שופך את נפשו בפני הקב"ה, שאין לו דבקות.³

ממילא הדבקות בקב"ה – לפי השיטה הזו – תראה אחרת. היא נמצאת במקום אחר, בעולם הרגשי ולא בעולם השכלי – בחסידות הרגש הוא רק זנבון קטן של השכל, או הפוך השכל הוא רק זנבון קטן של הרגש, אבל אצל הרב הרגש הוא פרצוף שלם, אישיות בפני עצמה, וכמו כל פרצוף יש לו מימדים על גבי מימדים.

אחת הנקודות המרכזיות של הרגש היא שהוא אוהב את הקב"ה, אהבה זו נקרא רינה⁴. הרינה בנויה מדעת אלוקים ואהבת אלוקים; הבסיס והיסוד של העולם הרגשי של עם ישראל הוא 'אהבה בתענוגים', דבקות בקב"ה ושאיפה אליו. אבל גם בתוך הרגש הדבקות אינה נקודת מבחן, אין כאן אישה שבוחנים אותה כל הזמן אם היא נאמנה או לא נאמנה, אלא חיים משותפים בהם ישנה נאמנות. בחיים משותפים יש עבודה משותפת – אידיאלים משותפים – לכן יש את הבקשות בתפילה. אפשר לומר שהבקשות הם המילוי של הרינה, כלומר, הרינה היא עצם הדבקות, והבקשות הם ההתרחשות המשותפת. דווקא אצל אהובים יש גם מטרות משותפות ומאוויים משותפים. כמובן שהדבקות משפיעה גם על התורה, היא תורה שנמצאת במקום של 'אהבה בתענוגים', אז היא תהיה בהתאם לכך, היא תורה ברמה אחרת ובהארה אחרת.

לסיכום יוצא שסוגיית הדבקות קיימת אצל הגר"א ותלמידיו, אבל היא סוגיה פרטית, ודאי שלא הכל עומד עליה, המציאות הרבה יותר רחבה ועשירה. לכן נפש החיים אומר, 'אל תגידו שהכל דבקות, בגלל זה לא ילמדו תורה', 'אין קשר בין דבקות ולימוד תורה לשמה, הם נמצאים במקומות שונים, לא סותרים, אלא משלימים'. זה גם מה שאומר הרב בקבצים:⁵ יש דמויות שיש להם יותר נטייה ל'פיוט ושגב', לשירה וכדו', ויש

² אורות התורה, א, א.

³ סוגיה שקשורה לזה, 'איספרגוס', ע"א ברכות, פרק שביעי מד.

⁴ עין איה, שבת, פרק ראשון, ד. הרב מדבר שם על ההבדל בין בקשה לרינה, הרינה היא תפילה יותר גדולה מבקשה, השירה של הלויים בבית המקדש נקראת רינה.

⁵ שמונה קבצים, קובץ ח, רכט.

דמויות שיש להם פחות נטייה לפיוט ושגב, יותר למדע ומחקר. זה עניין של אופי, כל אחד והעולם שלו, 'אלו ואלו דברי אלוקים חיים'. התנאי הוא שלא לערבב את היוצרות. זו הייתה המלחמה של הגר"א ונפש החיים.

דבר נוסף, אמרנו שלא סתם שער ד' נמצא אחרי שער ג', המחלוקת מתחילה בשער ג' זו מחלוקת עמוקה ושורשית שנוגעת במשמעות של המציאות.⁶

חכמה תתאה

מה שנוגע לעניינינו הוא שנפש החיים אומר שכדי לקבל חכמה צריך להיות חכם?⁷ איך יכול להיות שחכמה היא תנאי לחכמה? אז הוא אומר שיש שני סוגים של חכמה, חכמה טבעית וחכמה נקנית. החכמה הטבעית קשורה לדבקות, ליסוד הרגשי. הרגש הוא 'השגה בלתי אמצעית', לא צריך אמצעים בשביל להרגיש. כמו שמיד כשתינוק נולד הוא מחפש אהבה, ככה גם לאדם יש עולם רגשי שמחפש דבקות בקב"ה, שרוצה לפגוש גודל. לכן בדיוק כמו שאדם מרגיש שהוא נמצא במקום ולא בהעדר מקום, כך יש עקרון טמון באדם שמרגיש את מה שהקב"ה מביע ואומר. בעצם מה שנקרא 'משפט אפריורי' שייך לתחום של העולם הרגשי, אחר כך הוא מתורגם למתמטיקה ופיזיקה, אבל זה רק בא אחר כך, קודם כל יש לנו עקרונות שנטועים בנו באופן ראשוני.

הרב אומר⁸ שמה שקאנט חידש בתחום ההכרה⁹ – שההשגות הם סובייקטיביות יחוסיות, הכוונה שהן נובעות מתוך האדם – אינו חידוש, עם ישראל תמיד ידע את זה. הוא מביא רשימה ארוכה של מושגים שכולם קשורים לכנסת ישראל, בלשון כאן זה נקרא 'מלכות', "החכמה העליונה מתגלית רק על ידי מידת מלכותו יתברך היינו קבלת עול מלכות שמים"¹⁰. יש מקור נוסף בסוגיה של 'היום הזה נהיית לעם'¹¹, הרב מסביר שם שבאמת עניין המצוות הוא עולם הבא ולא עולם הזה, חוץ מקריאת שמע, קריאת שמע ענינה העולם הזה, היא באה לבנות את העולם הרגשי. העולם הזה צריך לקבל עול מלכות שמים. בעולם הבא רואים את הקב"ה, אז לא צריך לקבל עולם מלכות שמים. יראת שמים, דבקות וקריאת שמע, הם מושגים זהים, הם שייכים למושג

⁶ עיין בשיחה, 'אלף מיני זמר ה'.

⁷ נפש החיים, שער ד, פרק ה.

⁸ אגרות ראייה חלק א', אגרת מד, עמ' מז.

⁹ החידוש העיקרי של קאנט, הוא בתחום של היחס לעצם, הוא אמר שאין יחס לעצם, בנושא הזה הוא עבודה זרה. אבל בתחום ההכרה הוא צדק.

¹⁰ נפש החיים, שער ד, פרק ה, (בהגהה).

¹¹ עין איה, ברכות, פרק תשיעי, שלח-שלט.

'כנסת ישראל', כל הביטויים האלו מבטאים אופן השגה בלתי אמצעי. זה אותו חידוש שקאנט דיבר עליו, משפטים אפריוריים הם השגה בלתי אמצעית.

הבנה זו חשובה מאד, כיון שרגש בדרך כלל קשור לחוויות, ואנחנו רוצים להגיד שהשגה בלתי אמצעית היא השגה. אנחנו לא משיגים את המציאות רק דרך השכל ודרך הלימוד שלנו, אלא גם ברגש, וזה נקרא חכמה. דוגמה לעיקרון רגשי כזה הנטיה לסדר שיש לנו בחיים, החל מהדברים הכי פשוטים, כגון ילדה שמסדרת את הבובות שלה וחיילים הצועדים בסך.

כל זה בא להסביר למה נפש החיים קורא לזה 'חכמה', "יהב חכמתא לחכימין"¹². המדרגה הראשונה היא 'היראה'. למה היראה נקראת חכמה, איזו חכמה יש בה? כל אותם מושגים בלתי אמצעים שאדם משיג אותם הם בעצם חכמה. כל מערכת החשיבה של האדם נשענת על הנקודה הזו, על העובדה שהוא חושב, שהוא נמצא. יש לאדם ידיעה ראשונית, שעל גבה הכל נבנה – משפט ודאות – אין משפט ודאות יותר גדול מזה שאני נמצא, אחר כך אפשר להגיד מי אני ומה אני. ה'יראת שמים' דומה לוודאות הקיום, היא נמצאת בעקב, ואפשר לזלזל בה כמו שמזלזלים בעקבות של האדם, אבל זו הידיעה הכי מכוונת והכי עמוקה שיש, על גבה נבנית כל שאר הודאות של האדם. לכן היראה נקראת חכמה.

יראת שמים היא נקודת ההתחלה, החכמה הראשונית קמאית שעליה אני מבסס את הכל – האדם חי במרחב אלוקי. העולם הוא רמת ודאות שלישית, אחרי הקב"ה ואחרי שהאדם קיים. קודם כל יש לי יראת שמים – והיא ההכרה שאני קיים ויש לי יחס לקב"ה. ללא יראת שמים האדם בנוי כקטע – סוג של עבודה זרה.¹³

אפשר לדבר הרבה על יראת שמים. היא תכונה שמקבלת, היא כלי, היא מאפשרת להיות שייך ולקבל את הדברים באופן קיומי ואלוקי.

המלכות

לענייננו, הגענו למושג שנקרא חכמה, יראת שמים נקראת חכמה. כל אותו עולם רגשי-קמאי הוא בעצם קיום אלוקי. אין חכמה יותר גדולה מזו, כיוון שכל החכמות

¹² דניאל ב, כא. עין איה, ברכות, פרק תשיעי, לא.

¹³ גם קטע יכול להניח משפט ודאות מסוים, ועליו לבנות עוד משפטי ודאות – תורת הגיון שלמה. אבל השאלה האם יש הכרה?

שבאות אחר כך מתבססות על החכמה הזו. היא מכוננת את כל המדע, את כל המציאות, זאת החכמה של שלמה.

אפשר לראות את זה בשערי אורה,

וחכמי הפנימיות מיחסים לפעמים למידה זאת הנקרא אדני'ים החכמה', לפי שכל מיני חכמה ואצילות הנמשכים מן החכמה העליונה כולן גופלים בתוכו, וממנו שואבים כל חכמי לב חכמה. והמידה הזאת נתנה השם יתברך לשלמה, וזהו; "והוי"ה נתן חכמה לשלמה". וכשנכנס בים החכמה היה בו כוח לדעת ולהבין כל סדרי המערכות עליונות ותחתונות ולא נכחד ממנו כל דבר. ובכוח שם אדני'י ישב על כסא הוי"ה ומלך על העליונים והתחתונים, לפי ש"חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט":¹⁴

שלמה קיבל את החכמה הזו, היא נקראת 'ים החכמה'. החידוש של שלמה איננו החכמה העליונה, למרות שהוא קשור גם לחכמה העליונה, החידוש של שלמה – ומלכי דוד בכלל – הוא מה שנקרא 'המלכות'¹⁵, 'כנסת ישראל'.

"וכשנכנס בים החכמה היה בו כח לדעת ולהבין כל סדרי המערכות העליונות והתחתונות", תחתונות – בגלל שזה הכישרון שלו, אבל עליונות – בגלל שרק למי שיש את המדרגה הזו הקב"ה נותן חכמה. שלמה ידע את הכל בגלל שהיתה לו את החכמה הבסיסית והיסודית – שהקב"ה הניח את עצמו בתוך המציאות. בדיוק כמו שאצל קאנט הקב"ה הניח את יסודות המדע בתוך התודעה והתבונה של האדם, רק כך האדם יכול להכיר את המציאות. החידוש של קאנט הציל את המדע. לא רק הציל, אלא אפשר לבנות אותו. כיוון שקודם לקאנט היה צריך להביא הוכחה לכל דבר שאני אומר, והוא הצליח להראות שבעצם לא צריך להוכיח כלום, מספיק שאני מבין. אם אני עושה את זה בצורה הנכונה מה שאני חושב הוא האמת. לכן אני יכול לשבת עם הסטנדר ולחשוב כל מיני מחשבות על העולם, לכתוב נוסחאות במתמטיקה וכל מיני דברים מופרעים. העיקר

¹⁴ שערי אורה, לר' יוסף גיקטיליא, עמ' 25, הוצאת י. בקר, ירושלים, תשס"ה.

¹⁵ במאמר 'יסורים ממרקים' הרב אומר שהמדרגה שמאירה בדורות שלנו היא ספרת 'המלכות' – 'האמונה' [מדת המלכות היא ה'שכינה', ההופעה של ה' בארץ – היא ההכרה שמסוגלת לפגוש את האחר, את אלוקים. א.ש.]. יוצא שהמפגש עם העצם הוא הדבר הממשי היחיד. זה הכח של דוד ושלמה ומלך המשיח, להסתכל על הכל מהמבט של האמונה. יוצא שהדבקות היא המקום שבו יש את ה'אהבה בתענוגים' של כנסת ישראל, (וממילא גם כל 'העולם ומלאו' שקשור לנקודה הזו). זו החכמה שמתוארת כאן. זה החידוש של התקופה שלנו.

שבתוך המערכת עצמה זה בנוי כמו שצריך, לכן גם אם זה לא יתגלה היום, זה יתגלה בעוד עשר שנים. כך היה, כל התורה של איינשטיין בנויה על התפיסה של קנט, שההנחות המדעיות נמצאות בתוך המוח של האדם, לכן האדם צריך רק לחשוב. אין טעם לכתת את הרגליים במרחב של היקום ולחפש חור שחור, או דברים אחרים, קודם כל כי זה לוקח הרבה זמן, ודבר שני כי אין צורך, הכל נמצא במוח של האדם.

"לא נכחד מנו כל דבר", זו החכמה הראשונה, למי שיש את החכמה הזו יש את כל החכמות כולם.

"ובכח שם אדני" ישב על כסא הוי"ה ומלך על עליונים ותחתונים לפי שחכמת אלהים בקרבו לעשות משפט". השם של האדנות הוא השם של הקב"ה ששוכן בתוך כנסת ישראל, מכח כנסת ישראל ישב על כיסא ה'. כך גם אומר נפש החיים, יש חכמה ראשונית, היא חכמה טבעית והיא קודמת לחכמה שאדם לומד. זו המשמעות של המשפט "אשרי אדם שעושה עצמו שירים לגבי כנסת ישראל"¹⁶. זה לא סתם משפט של אחד שרוצה לרגש אנשים, אלא באמת אין מעלה גדולה מזו – כנסת ישראל היא התודעה הנקייה ביותר, הצרופה ביותר והמוחלטת ביותר.¹⁷ היא נתונה לנו באופן בלתי אמצעי, בדיוק כמו שחלל וזמן נתונים בנו באופן בלתי אמצעי. זה מצחיק, אבל מתמטיקה¹⁸ היא רגש. היא לא שונה בכל הרגשה אחרת, אין הבדל בין מתמטיקה למוזיקה, כמו שלמוזיקאי יש את הפיוט כך למתמטיקאי יש את התכונה השכלית, הם בנויים על אותו עיקרון, אין שום הוכחה למתמטיקה בדיוק כמו שאין הוכחה למוזיקה. יש לאדם נקודה פשוטה בסיסית 'אני קיים', ועכשיו אני מברר לעצמי מה הקיום שלי אומר, הקיום שלי אומר חלל וזמן, והקיום שלי אומר מוזיקה, הנקודה היא 'אני', 'אני קיים'. אותו דבר לגבי היראה, היראה היא ההכרה הפשוטה ביותר של האדם מצד היותו חלק מהמציאות, דמות שמבינה איפה היא נמצאת. על גבי ההכרה הזו הקב"ה נותן חכמה.

מלכות בית דוד

המידה הזו של ה'מלכות' שייכת ביחוד למלכי בית דוד. לא אכפת לי שגם אחרים ישתמשו בה, אבל החידוש הוא של דוד, האחרים פספסו. בספרי הפנימיות זה נקרא 'מיתת המלכים', כולם מתו ודוד היחיד שלא מת.

¹⁶ אורות, אורות התחיה, כד.

¹⁷ למי שפספסו, 'כנסת ישראל' היא ההכרה שפוגשת את המרחב, את אלוקים, היא הדבקות שדיברנו עליה. לכן מי שמשמש בה משיג מדרגות גבוהות. [א.ש.]

¹⁸ מתמטיקה היא תיאור של זמן וגיאומטריה היא תיאור של חלל.

כל זה קשור למהלך שלנו, לאנשים שחיים את עמוד העתיד נוח עם הסערות, נוח עם העוצמות של העולם הזה. יש שלוש דמויות: כאלו שמתפרקים כשהם רואים את העוצמות של הרע, כאלו שאומרים לקב"ה: 'תיקח הכל, זה לא בשבילנו'. והסוג השלישי הם אלו שיודעים לשחות או לטוס במרחבים של המציאות האלוהית. דוד ידע לעשות את זה, לכן הוא המלך, יש לו את 'המלכות', הוא יודע איך חיים את העולם הזה בצורה הנכונה שלו.

זו אחת הנקודות המרכזיות בתורה של הרב, לא שהרב היה קנטיאני, אלא במונח שעם המידה הזו אתה משיג את הכל, ואתה משיג את הצורה הכי גבוהה. בדיוק כמו שברגע שהאדם הבין את החשיבות של העולמות ההכרתיים שלו, אז הוא הגיע איתם למתמטיקה ומדע. המידה הזו היא הכי חדשנית, היא פותחת את הפתחים למציאות.

יש קנאה במלכי בית דוד, אפשר לראות שמקנאים בירושלים, כיוון שכל הכוח המשיחי שייך לדוד, "והריחו ביראת ה'"¹⁹. זו המידה של דוד; יש אותה לכולם, אבל היא לא נקודת החידוש שלהם.

הכח המדמה

בפרק יז של 'ישראל ותחיתו', הרב מדבר על כך שהתרבות האנושית איבדה את היחס לפילוסופיה, במקום פילוסופיה היא העמידה את האומנות במרכז. במקום שכל נקי, הגיע הכח המדמה. היום המצב גרוע יותר, במקום שיתעסקו באומנות 'לשמה', בטהרה של האומנות, הכל הפך לפסיכולוגיה והאומנים עוסקים בקלקולים נפשיים שיש לבני אדם. הרב אומר שזה חיסרון גדול והוא מתאר שם את כל הקלקולים שצמחו מזה. אבל כשהוא מסיים את הפרק הוא אומר שכל זה הוא **עצת ה' מרחוק**.

אמנם כל זה הוא יסוד עצה מרחוק, עצת ד' היא להשלים את כח המדמה, מפני שהוא בסיס בריא לרוח העליון שיופיע עליו, ומתוך העליונות של התפיסה הרוחנית שקדמה בישראל הוכרח כח המדמה להתמוגג, מה שגרם חלישות לאחיות רוח הקדש העליון, שעתיד לבא ע"י מלכא משיחא. על כן מתבסס כעת רוח המדמה עד שיגמר בכל תיאורו, ואז יהיה כסא נכון ושלם לרוח ד' העליון ויוכשר לקבל אור רוח הקודש

¹⁹ ישעיה, יא, ג. אורות, אורות ישראל, ד, ט.

עליו, שהוא רוח ד' "רוח חכמה ובינה, רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת

ד'".²⁰

העולם הזה שייך לכח המדמה, בספר 'עמוד העבודה' הנקודה הזו מוסברת באריכות, כל מציאות גשמית נמצאת בכח המדמה. בעצם השפה של העולם הזה היא שפת הדמיון. אם כך למה יש מלחמה בדמיון? בגלל שהמקום של הדמיון מקולקל. זו יצירה מופלאה שהאדם הרס אותה.²¹ העולם הזה מקולקל, לכן כשאתה מציג אותו תמיד יצמחו דברים זולים ונמוכים, הם מה שנמצא בו.

אם נחזור לתיאור, העולם מתפרק, אבל מתוך ההתפרקות הזו נבנה משהו מאוד מיוחד וחשוב, "בסיס לרוח עליון שיופיע עליו". משמע שזה בסיס בריא, אבל הוא הוחלש בעם ישראל בשביל לבנות את התפיסה הרוחנית. עם ישראל הוא בסיס לאורות אלווקיים אין סופיים, אבל בכל זאת כשרוח עליון יושב עליו, הוא מצרף, מזכך ומרומם אותו.

אם עם ישראל והעולם לא היה חוטאים, הנבואה ועבודה זרה היו יושבים טוב אחד על השני. הנבואה מתארת את האור האלוקי העליון, ועבודה זרה היא עוצמות החיים הנמוכות, אז האור האלוקי יושב על בסיס חזק, ככה צריך להיות. כשעם ישראל חטא הכל הסתבך ונולדו הדתות. בעצם הדתות הם טעות היסטורית, הרב אומר במפורש שברגע שהדמיון נהרס גם רוח הקודש העליון נהרס. משמע שמלך המשיח בנוי על שני הקומות האלו, יש את הקומה של הדמיון הבריא כבסיס ויסוד, ועל גבה יושב הרוח העליון. לדמיון הרב קורא 'כיסא', "ואז יהיה כסא נכון ושלם לרוח ד' העליון".

בפרק יח הרב מדבר על מלך שיושב על כיסא ה', המלך הוא זה שמבטא את הרוח העליון, והכיסא מבטא את הדמיון – עולם הזה במובן העליון שלו – האמונה.

גם משה רבינו לא היה צריך את הדמיון בשביל ההטבה שלו, אבל הוא כן צריך את הדמיון בשביל להיכנס לארץ ישראל. ארץ ישראל היא דמיון, זה שמשה רבינו כל כך נלחם להיכנס לארץ, מבחינה תודעתית זה אומר שהוא רצה לחזור לשפה של האומנות. המדרגה הזו היא הבסיס, ממנה מגיעים ליתר הדברים.

הרב קורא לכל הדבר הזה 'חכמה תתאה', זו החכמה של שלמה.

²⁰ אורות, ישראל ותחיתו, פרק יז.

²¹ גם לקטורת מוסיפים חלבנה שריחה רע, כנגד התכונות הרעות שיש בעולם. (עולת ראייה א, עמ' קלו)